

CUVÂNT, LIMBĂ, COMUNICARE

Olga COSOVAN

dr., conf., univ., Universitatea Pedagogică de Stat
I. Creangă din Chișinău

"Imn preasfintei gramatice": terminologia ariei curriculare *Limbă și comunicare*

Rezumat: Terminologia domeniului filologic este o parte constantă a culturii generale. Pe durata studiilor gimnaziale, elevul asimilează zeci de termeni de lingvistică, teorie literară, comunicare etc. Ordinea asimilării este ordonată de documentele curriculare și manualele în uz, dar sunt oarecum incerte limitele terminologiei care trebuie asimilată și – respectiv – po-

ate constitui subiecte de evaluare. În afara terminologiei sugerate de conținuturile curriculare, elevii trebuie să utilizeze coerent și corect verbele operațiilor intelectuale, tehnicile de muncă intelectuală și produsele rezultate din realizarea sarcinilor.

Cuvinte-cheie: curriculum, arie curriculară, limbă și comunicare, terminologie, competență.

Abstract: Philological terminology is a constant part of general culture. At the gymnasium stage the students assimilate dozens of terms pertaining to linguistics, literary theory, communication etc. While the order in which these are learned is dictated by current curricular documents and textbooks, the limits of the terminology that is to be assimilated -- and which may become subject to assessment -- are rather vague. Apart from knowing the terminology suggested by curricular content, the students are expected to use coherently and correctly the verbs that designate intellectual operations, as well as to name intellectual work techniques and the resulting produce appropriately.

Keywords: curriculum, curricular area, Language and Communication, terminology, competence.

"Te salut pe tine, – articol cauzal și omogen,
Indirect contras în fraza cu subiectul epicen!
Voi, interjecțiuni concrete și-optative principale,
Rădăcini prin apozitii singular adjectivale,
Voi, cantitative – abstracte subiective-n viitor,
Unipersonale-n modul cu plural hotărâtor..."

Este *Imnul preasfintei gramatice* de George Coșbuc, text care ar putea sta la baza unui test de recunoaștere a terminologiei lingvistice, înșirate pe toți anii de școlarizare. Și mai ales pentru identificarea combinațiilor inexistente de termeni. Luați aparte, acești termeni există, au locul lor legal în demersul didactic, doar că, dacă studiul limbii nu trece de faza definirii pentru o durată foarte scurtă, termenii se suprapun și se unesc aleatoriu, creând asemenea combinații incendiare.

Aria curriculară *Limbă și comunicare*, orientată principal spre dezvoltarea competenței de comunicare

lingvistică și spre dezvoltarea competențelor lectorale, în oricare dintre limbile predate, nu poate ocoli introducerea în uzul elevilor a unor serii de termeni obligatorii pentru disciplinele respective. De ce ar trebui un elev vorbitor nativ al limbii române să învețe modurile și timpurile verbului, să delimiteze conjunctivul de condițional și indicativ, perfectul simplu de imperfect etc., etc.? Formarea și dezvoltarea competențelor, în cazul dat – a competenței de comunicare lingvistică, impune rezolvarea a zeci de probleme mărunte legate de construirea comunicării, de alegerea formelor corecte, de consultarea surselor lexicografice, în caz de necesitate. Nevoia de a cunoaște și a descifra sau utiliza adecvat termenii domeniului țin, în mare măsură, de pragmatca realizării actelor comunicative, de corectitudinea exprimării orale și scrise, iar în ultimă instanță de cultura generală a elevului. Ce folos că ai accesat dexonline-ul, dacă îți sunt străine abrevierile-

termeni, iar indicațiile despre conjugări și declinări, oferite generos de aceeași sursă, nu se descifrează? Or, lectura unui articol de dicționar lingvistic este tot o probă de competență lingvistică, mai ales la descifrarea termenilor și a convențiilor de tot felul.

Termenii incluși în curriculumul pentru limba și literatura română ca limbă de instruire întregesc tabloul terminologic complex, pe care și-l construiește elevul de gimnaziu. Terminologia filologică în limbile de instruire va constitui suportul pentru asimilarea segmentului lexical respectiv în limbile materne (bulgară, găgăuză, ucraineană în unele instituții din Republica Moldova) și în limba străină pe care o studiază elevii (aici oferta este: engleză, franceză, germană, spaniolă, italiană, a căror predare e organizată conform unui curriculum comun). Pentru că sunt unele decalaje de sincronizare a studiului limbilor de instruire și al celor străine și pentru că există diferențe vizibile în structurile lor gramaticale, termenii domeniului sunt corelați, dar nu substituiți: futur simple nu devine viitorul simplu, nici viitorul I forma I, chiar dacă la traducere o formă funcționează pentru cealaltă.

Limba și literatura, ca disciplină școlară integratoare, schițează câteva trasee spre terminologie:

- a) pune în circulație termenii de lingvistică, teorie literară, comunicare etc., reluându-i, revenind la ei în clase diferite și lărgind, astfel, structura pe care se edifică pe parcurs cunoștințele-suport pentru competențele vizate;
- b) prin subiectele de lexicologie, examinează aspecte de etimologie și dinamică a vocabularului, care se regăsesc în explicarea și funcționarea termenilor din varii domenii (majoritatea termenilor explicați în dicționare, enciclopedii sau contexte didactice ajung la originea cuvântului respectiv, la specificarea sensului pe care îl are etimonul);
- c) formează deprinderea de a defini cuvinte și, respectiv, termeni, fără a insista pe memorarea definițiilor, dar urmărind o logică a procesului;
- d) creează o viziune generală asupra abrevierii/codificării grafice a termenilor, utilizării simbolurilor în limbajele științifice (abrevierea în limbajul științific are o frecvență mult mai mare decât în limbajul cotidian și în numeroase cazuri este grafică – scriem km, dar rostim kilometru sau kilometri);
- e) dezvoltă abilitățile de lectură, înțelegere și interpretare a textelor nonliterare, inclusiv științifice, a articolelor lexicografice și de enciclopedie, la care elevul ajunge ghidat de profesor sau din proprie inițiativă.

Acest tablou se conturează din practica predării limbii și literaturii române pe parcursul câtorva decenii, cu toate schimbările inerente, de la programele școlare la curriculum în variantele 1999, 2006 (descongestionat), 2010 (centrat pe competențe) și 2019. În felul acesta, pregătirea pentru asimilarea terminologiei per ansamblu

începe de la primii termeni însușiți în școala primară la limba și literatura română. S-ar părea că e prea devreme pentru a începe alfabetizarea terminologică, mai devreme sau concomitent cu alfabetizarea propriu-zisă, dar conceptualizarea unui demers didactic eficient nu este posibilă fără uzul unor cuvinte din afara comunicării cotidiene, care au un statut de termen și fără de care sunt imposibile explicațiile cadrului didactic sau formularea unor sarcini. Curriculumul pentru această treaptă de școlarizare include la fiecare unitate de conținut terminologia specifică: "Unitățile de conținut includ liste de termeni specifici disciplinei: cuvinte/sintagme care trebuie să intre în vocabularul activ al elevului la finalizarea respectivei unități de învățare." [1, p. 16]. Obiectivul urmărit – să intre în vocabularul activ al elevului – este unul pertinent pentru această vârstă. Substituirea lui prin memorarea/definirea termenilor ar crea dificultăți și neînțelegere. Cum ar fi să i se ceară unui elev din clasa I să memoreze și să reproducă o definiție a *cuvântului*? Termenul însă este introdus în sarcini de lucru și explicațiile sumare, care pregătesc terenul pentru etapa gimnazială.

Etașa gimnazială, decisivă pentru procesul de alfabetizare terminologică, aprofundează termenii puși deja în circulație în școala primară ("care trebuie să intre în vocabularul activ") și, dacă judecăm după unitățile de conținut din curriculumul la limba și literatura română, extinde substanțial inventarul acestora. Acum e momentul potrivit pentru definirea lor științifică, raportarea la exemple și încadrarea într-un demers analitic. Analiza situațiilor de comunicare, a textelor literare și nonliterare, a fragmentelor ilustrative pentru funcționarea limbii reclamă utilizarea adecvată a termenilor respectivi. Dar, spre deosebire de alte curricula pentru gimnaziu, cele din aria *Limba și comunicare*, deși au în conținuturi numeroși termeni filologici, nu stabilesc care termeni anume trebuie puși în circulație, care sunt limitele cantitative ale studiului (ajunge demersul didactic din gimnaziu până la *dativul posesiv*, *dativul etic* și – mai nou și mai pretențios – *nominativul etic*?). Cu toate acestea, uzul unor termeni științifici este absolut necesar:

- "**Componenta comunicativă** a conținuturilor EL/ELA se constituie din materii pentru învățarea **comunicării curente** (uzuale) și **specifice** (științifice (aici și mai jos, sublinierea noastră), artistice, sociale): a) materii lingvistice, reprezentând sistemele limbii române literare: fonologic, lexical, gramatical (practica rațională a limbii); b) materii ale comunicării, reprezentând fenomene semnificative ale actelor comunicării curente și specifice (practica funcțională a limbii); c) materii didactice, reprezentând procese de învățare a actelor comunicative (practica didactic-funcțională a limbii sau *lingvodidactica*).

- **Componenta literară** a conținuturilor EL/ELA se constituie din: a) texte literar-artistice și folclorice; b) texte literare interpretative consacrate: studii și

eseuri de analiză și comentarii (hermeneutică literară); c) texte științifice: de teorie și istorie literară, estetică etc.; d) texte/materii didactice despre învățarea/realizarea activităților de lectură [2, p. 7].

Pentru certitudine, credem că este necesar să se dea răspunsuri clare la câteva întrebări: exprimate prin curriculum sau ghidul de implementare. Aceasta se referă la:

- **Limitele cantitative:** care sunt termenii ce trebuie asimilați în raport cu fiecare unitate de conținut, în fiecare clasă și, sumativ, pe durata studiilor gimnaziale? Pentru că în curriculum stau alături termenii domeniului filologic și termenii din științele educației, adresați profesorului, este necesară o delimitare și o clarificare, inclusiv pentru elaborarea manualelor și a programelor de examene. Extrema minimă poate opri contactul cu știința lingvistică și literară la termenii din conținuturi, nimic mai mult. În acest caz, lipsește noțiunea de declinare, conjugare, denumirile genurilor gramaticale și ale numerelor etc. Extrema maximă este să se preia integral și nejustificat terminologia din Gramatica Academiei, pe alocuri neologic, provocator, modern.
- **Aspectele calitative:** ce demers este vizat prin nominalizarea termenilor în conținuturile curriculare? Este presupusă recunoașterea termenilor sau asimilarea lor? Ce operații intelectuale urmează să realizeze elevul cu acești termeni? Oscilația între a recunoaște și a utiliza coerent – a defini – a analiza (din punct de vedere lingvistic sau literar) texte – a structura un text coerent cu utilizarea termenilor respectivi este destul de extinsă.
- Cum vor fi oferți, cronologic, termenii și cum se va reflecta sistemul terminologic existent în domeniu? În cazul în care curriculumul nu specifică asemenea momente, decizia le aparține autorilor de manuale, iar riscurile sunt destul de serioase.

Termenii nu lipsesc din conținuturile curriculare, în majoritate sunt cei pe care îi și așteptăm, dar, așa cum apar în curriculum, ei lasă o oarecare incertitudine: ce e pentru uzul profesorului și ce e pentru uzul elevului.

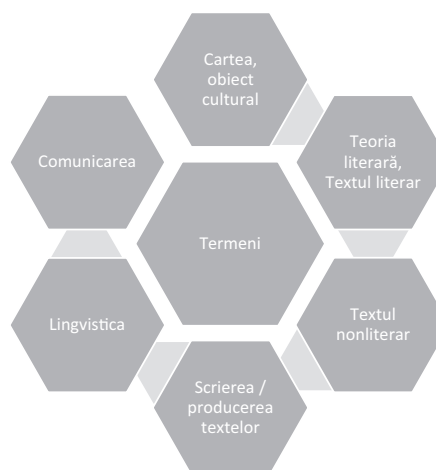
Dacă pornim de la premisa că tot ce e în conținuturi merită o abordare ca termen, vom constata că uneori termenul este pentru profesor și autorul de manual, alături cel din curriculum are nevoie de o suplimentare substanțială. În acest context, ne întrebăm dacă delimitarea momentelor subiectului, cu denumirile lor în uz, este prevăzută de curriculum sau rămâne la discreția profesorului? De asemenea, tipurile de strofe trebuie specificate, definite, exemplificate etc. sau e suficient să se spună că există niște tipuri de strofe? Urmărind o logică elementară a lucrurilor, vom încerca mai jos să deducem o listă de termeni pe care trebuie să-i asimileze elevul de gimnaziu, sistematizându-i în conformitate cu domeniile. E posibil ca termenii prescriși de curriculumul pentru școala primară să apară cu alte funcții și să proiecteze alte obiective

la etapa gimnazială, ei nu mai rămân doar pentru a intra în uz, ci reclamă o abordare holistică, ce ar permite în continuare înțelegerea conținuturilor studiate.

Aceștia sunt dispersați prin conținuturi/unitățile de conținut, iar examinarea lor atentă ne permite să extragem doar termenii și să construim un clustering de elemente. Recunoaștem din start că anume clusteringul este imaginea cea mai potrivită pentru prezentarea terminologiei, ordinea intrării ei în uzul elevilor (în gimnaziu deja cu definiție, clasificări și exemple relevante) fiind dictată de succesiunea conținuturilor respective. Pentru că manualul școlar nu este un dicționar de termeni, nici enciclopedie (de ex., Enciclopedia limbii române, ...), nici manual universitar, ordinea de prezentare a termenilor nu reflectă nici ordinea alfabetică, nici cronologia introducerii în uz a termenilor respectivi, ci necesitățile pe care le înaintează logica curriculumului. Din multitudinea de termeni existenți curriculumul ar trebui să stipuleze care anume trebuie introduși, în ce ordine și în ce context didactic: împreună cu alt termen din serie, înainte de a introduce termenul... sau după ce a fost asimilat termenul...

Respectând principiul concentric al studiului limbii și literaturii române, atât conținuturile curriculare, cât și manualele revin la același termen de câteva ori. Or, se consideră că elevul trebuie să contacteze cu un termen/ o noțiune cel puțin de 3 ori pe durata studiilor, în clase diferite, pentru ca acesta să devină funcțional. Iar ”contactul” trebuie susținut de o succesiune de sarcini – operații intelectuale, în conformitate cu taxonomia lui Bloom (sau Bloom-Anderson).

Clusteringul de termeni din domeniul limbă și literatură va avea următoarele ramificații:

Inventarul termenilor de gramatică include, principal, părțile de vorbire cu o clasificare în ”interiorul” lor, categoriile gramaticale, părțile de propoziție, tipurile de propoziții. Sporadic, apar și termeni adiacenți: valoare stilistică, topică, acord, regim. Nu apar inerența, aderarea ca legături sintactice, sunt omise formele viitorului indicativ etc. Menționăm că nici curriculumul, nici manualele în uz

nu introduc drept termeni semnele ortografice și semnele de punctuație, în toată complexitatea lor, mulțumindu-se cu sintagme precum ”ortografia adverbului” în curriculum și citarea regulilor de ortografie și de punctuație în manuale, fără a introduce în uz blankul, apostroful, parantezele de tot felul, bara oblică, tot mai des utilizată în textul scris etc.

Un alt moment care trebuie luat în seamă este exactitatea terminologiei. În virtutea evoluției terminologiei, se întâmplă ca aceeași realitate în unele surse academice să aibă nu un nume, cum ar fi logic, ci două. Mai ales în cazul gramaticii, există câte 2 termeni pentru aceeași realitate (articol posesiv – articol genitival, articol demonstrativ – articol adjectival, complement circumstanțial final – complement circumstanțial de scop, propoziție subordonată circumstanțială de scop – propoziție subordonată circumstanțială finală etc.). Ar fi corect ca manualul și curriculumul să utilizeze același termen, iar în caz de necesitate să apară, cu jonctivul ”sau”, al doilea termen, care are de asemenea o frecvență susținută.

Dincolo de uzul elevilor sunt tipurile de scriere (reflexivă, imaginativă, funcțională, metaliterară, redactare; comentarea unui text liric, a unui fragment de text epic), strategii de lucru (prezentarea orală multimodală, etica redactării, originalitatea; strategii de ascultare activă, de concepere și de comprehensiune a textului oral; tehnici de respirație și control al emoțiilor; combinarea elementelor dicțiunii: articulația, emisia, respirația, vocea etc.), aspecte de analiză a textelor produse (adecvarea la temă), care sunt din domeniul proiectării didactice, al structurării demersului. Prin urmare, curriculumul sugerează astfel profesorului că acestea nu trebuie să-i scape, dar nu sunt termeni pe care trebuie neapărat să-i utilizeze și elevul. La fel, termenii din domeniul operațiilor intelectuale, al conceptelor inerente comunicării (clasificare, reformulare, repetare, conectori pragmatici; fapt, opinie) țin de organizarea demersului și analiza procesului, de comunicarea didactică. Termenii sunt necesari în vocabularul activ al elevului, cel puțin pentru realizarea exactă a diversilor itemi. Pus în fața unei sarcini pe care o realizează independent, elevul să nu fie nevoit să întrebe ce e *fapt*, *opinie*, *reformulează* etc. În acest context, ar trebui să existe două liste transdisciplinare de termeni, care vor include: operațiile intelectuale pe care trebuie să poată să le realizeze la diferite materii elevul, fără a (se) întreba ce înseamnă și cum se efectuează acest proces, eventual, trebuie să cunoască algoritmul și produsele, tehnicile, metodele de lucru.

Prima listă ar include o parte substanțială din taxonomia lui Bloom, verbe din taxonomiile lui Dave și Krathwohl [3, pp. 63-64], mai ales neologice, care presupun operații complexe și specifice, nu ne referim aici la *a scrie*, *a citi*, *a aduna*, *a calcula*, ci la verbe precum *a relaționa*, *a corela*, *a generaliza*, *a valida*, *a estima* etc. Algoritmul realizării operației de *a estima* sau *a valida* va trebui transmis și exersat la diferite discipline, cu specificarea

modului de aplicare la materiile concrete. Lista a doua va include tipurile de produse posibile, incluzând tipurile de texte și discursuri, componentele lor, tehnicile uzuale de lucru. Este practica unor țări de a stipula prin curriculum ce tehnici de gândire critică trebuie să poată utiliza independent elevul, ceea ce permite formularea unor sarcini de evaluare de genul: *Examinează afirmația... completând graficul T cu minimum 4 argumente*. Majoritatea curricula 2019 recunoaște necesitatea de a promova gândirea critică: ”Paradigma constructivistă a proiectării didactice plasează elevii în centrul învățării, mobilizând cunoștințele lor anterioare, conducând spre elaborarea unui context de învățare propriu; se postulează că elevul își construiește propria interpretare a informațiilor și a situațiilor cu care se confruntă, iar învățarea se desfășoară prin cooperare, elevii realizând proiecte autentice motivante, stimulative. Perspectiva constructivistă consideră gândirea critică ca nucleu al procesului de predare-învățare. Rolul profesorului este de organizator, facilitator, antrenor, ghid, coordonator, moderator, consilier” [2, p. 96].

Sugestiile metodologice, activitățile de învățare includ denumirile unor tehnici interactive populare, unele dintre acestea fiind din seria celor canonice pentru dezvoltarea gândirii critice: *brainstorming*, *clustering*, *diagrama Venn*, *pânza discuției*, *controversa constructivă*, *controversa academică*, *colțuri*, *discuția ghidată* [2, p. 124].

Termenii din domeniul interdisciplinarității și transdisciplinarității, trecuți în curriculum, ar trebui să-și găsească un suport în conținuturi, ca să nu rămână doar o declarație frumoasă. Astfel, în cl. V apare *Imagini muzicale și literare*. Conținuturile curriculare nu prevăd familiarizarea cu noțiunea de *imagine literară*, nici în clasa V, nici mai târziu în anii de gimnaziu, cele de la educația muzicală abordează imaginea muzicală în clasa VII, or, lucrurile sunt incoerente.

În concluzie: Aria curriculară, prin disciplina *Limba și literatura română* la etapa gimnazială, tradițional, introduce în uzul elevilor în fiecare clasă zeci de termeni din domeniul filologic, unii cu vechime în demersul didactic, alții moderni și care reclamă elaborarea/experimentarea/aplicarea unor noi strategii de abordare. Pentru exactitate și claritate, curriculumul trebuie să prezinte la unitățile de conținut termenii care urmează să fie asimilați și alte două liste de termeni, transdisciplinari, care vor include operațiile intelectuale, produsele rezultate și tehnicile aplicabile.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE:

1. Curriculum național: Învățământul primar. Chișinău: Lyceum, 2018.
2. Limba și literatura română: Curriculum național: Clasele 5-9: Curriculum disciplinar: Ghid de implementare. Chișinău: Lyceum, 2020.
3. Minder M. Didactica funcțională: obiective, strategii, evaluare. Chișinău: Cartier, 2003.